

USA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
ONLINE CONFERENCE

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

INNOVATION
IN THE MODERN
EDUCATION
SYSTEM

25 SEPTEMBER
2022 YEAR

USA, WASHINGTON

INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM

Part 22

SEPTEMBER 2022

COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

Washington, USA
25th SEPTEMBER 2022

YOSHLAR O'RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATI RIVOJLANISHI	
Abdullayeva Feruza Nurilloevna BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ILMIY-OMMABOP MAQOLALARNI O'RGATISH	269
Xidirbayev Nurali SPECIALIZATION OF MEANING AND USE OF RELATED SCIENCES	275
Yuldasheva Feruza Erkinovna ALISHER NAVOIY ASARLARIDA ODOB-AXLOQ MASALALARI	278
Ж.Э.Турдибеков Д. К. Шамсиев ЗАДАЧА РАСПРОСТРАНЕНИЯ ИЗГИБНО-КРУТЯЩИХ ВОЛН В ПРЯМОЛИНЕЙНЫХ СТЕРЖНЯХ	283
Нодирбек Кабилович Турабоев ҲАНАФИЙ ФИҚҲИДАГИ ДАСАТЛАБКИ МАТНЛАР	285
Тлеумуратов Г Генжекараева Салтанат Адилхановна ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КАРАКАЛПАКСКОЙ ПАРЕМИИ И ФРАЗЕОЛОГИИ	288

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA ODOB-AXLOQ MASALALARI

Yuldasheva Feruza Erkinovna

Buxoro davlat universiteti , Ingliz tilshunosligi

kafedrasi o'qituvchisi

+998914108869

yuldashevaferuza475@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Alisher Navoiy asarlarida insoniy fazilatlar, ta'lim-tarbiya, odeb-axloq masalalari tahlili haqida fikr-mulohaza yuritilgan. Didaktik janrda yozilgan ruboiy va g'azallari tahlilga tortilgan. Ularning zamonaviy ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ahamiyati misollar yordamida yoritilgan. Navoiy asarlarining bugungi kundagi ahamiyati tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim-tarbiya masalalari, insonparvarlik g'oyalari, umuminsoniy axloq qoidalari, saxiylik, odeb, kamtarlik.*

ETHICAL ISSUES IN ALISHER NAVOI'S WORKS

Yuldasheva Feruza Erkinovna

Bukhara State University, English linguistics department

an assistant teacher

+998914108869

yuldashevaferuza475@gmail.com

Abstract: *This article discusses the analysis of human qualities, education, morality in Alisher Navoi's works. His didactic rubais and ghazals are analyzed. Their importance in modern socio-political life is illustrated with examples. Today the significance of Navoi's works is analyzed.*

Key words: *issues of education, humanitarian ideas, universal morality, generosity, politeness, modesty.*

O'zbek xalqining ulug' mutafakkiri, ma'rifatparvari va buyuk shoiri Alisher Navoiy yoshlarni tarbiyalash ishiga alohida e'tibor berdi. U bolalarni ilm-hunarni, mehnatni sevishga undab, o'rganilgan ilm va hunarni xalq, vatan yo'lida sarf qilish zarurligini uqtirdi.

Alisher Navoiyning ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya masalalaridagi fikrlarida insonparvarlik g'oyalari bosh o'rinda turadi. Alisher Navoiyning fikricha, inson dunyoda hammadan yuksak, aziz va qadrlidir. Alisher Navoiy o'z davridagi barcha sof vijdonli insonlarning manfaatini himoya qildi. U inson uchun zarur

bo'lgan umuminsoniy axloq qoidalarini o'rgandi, asar qahramonlari obrazida o'z qarashlarini aks ettirdi [10, 3]. Alisher Navoiy odamlarni axloqli va odobli bo'lishga da'vat etadi hamda axloqni bunday ta'riflaydi: " Ahloq shaxsning og'ir baqolig' libosidir va libos jismning sangin debosi. Shuning bilan birga odamni bezaydigan ham axloqdir". Alisher Navoiyning fikricha, inson uchun toj, davlat va boshqalar emas, balki eng yaxshi fazilatlar har qanday boylikdan afzaldir.

Alisher Navoiy ta'lim-tarbiya to'g'risidagi fikrlarini ko'proq barkamol insonni ifodalovchi ijobiy obrazlar yaratish orqali bayon qiladi [2]. Ilm-ma'rifat, axloq-odob masalalariga doir fikrlarini esa ilmiy-falsafiy va didaktik asarlarida bayon qiladi. Navoiy aql kuchiga cheksiz ishonadi, komil ishonch bilan ilm-fanning fazilati juda katta, deb hisoblaydi.

Buyuk so'z san'atkori va mutafakkiri o'zining bir qancha asarlarida bolalar tarbiyasiga oid fikrlarini aytish bilangina kifoyalaniq qolmasdan, balki "Hayrat ul-abror", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" kabi dostonlarining ayrim boblarini shu masalaga bag'ishlaydi. "Hayrat ul-abror" (Yaxshi kishilarning hayratlanishi) falsafiy-ta'limiy dostonidir [8, 483]. Navoiy bu asarida o'zining falsafiy, ijtimoiy-siyosiy hamda kishilarga ta'lim va o'git berish masalalariga katta e'tibor beradi. Dostonda zolim hukmdorlarni qoralab, ikkiyuzlamachi, riyokor ruhoniylarning sir-asrorlarini keskin fosh etadi. Xususan, shoir saxiylik, odob va kamtarinlik, ota-onaga hurmat, rostgo'ylik va to'g'rilik, ilmning foydasi va kambag'al o'quvchilarning bu yo'lda chekkan azoblari haqida batafsil to'xtalib o'tadi.

"Hayrat ul-abror" asarining bir necha boblari odob-axloq va ta'lim-tarbiya masalasiga bag'ishlangan. Navoiy bu dostonning oltinchi maqolotida odob va kamtarlikni ulug'lab, ta'lim-tarbiyaga doir qimmatli fikr-mulohazalarini bayon qilish bilan birga, takabbur va odobsiz kishilarni qattiq qoralaydi. Shoir dostonning bu maqolotida bola tarbiyasi, uni o'stirish, o'qitish va balog'atga yetkazish hamda bu borada ota-onalarning vazifalari haqida batafsil fikr yuritadi. Shoir yoshlarni ota-onaning xizmatini bajarishga, ularni hurmat qilishga, ularga nisbatan hamisha mehr-muhabbatli bo'lishga chaqiradi, ota-onani oy va quyosh deb ta'riflaydi:

Boshni fido ayla ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'a...
Tun-kunungga aylagali nurposh,
Birisin oy angla, birisin quyosh...

Navoiy yaramas odat va xulq-atvorlarni shafqatsiz qoralashi, oliyjanob insoniy fazilatlarini qadrlashi, bolalarni o'qish, o'rganish va yuksak odobli, a'lo xulqli bo'lishga chaqirishi katta ahamiyatga ega bo'lib, bolalar

adabiyotining shakllanishida juda muhimdir. Uning bir qator axloqiy-ta'limiy qarashlari

hozirgi kunda ham o'z qadr-qimmatini saqlab kelmoqda.

Shoirning 1500yilda yaratgan "Mahbub ul-qulub" (Ko'ngillarning sevgani) asari ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta'limiy qarashlari bayon etilgani bilan qiziqarlidir.

Navoiy bu asarida sabr, qanoat, kamtarinlik (Muqbil va Mudbir), vafo, hayo, karam (muruvvat), saxovat, himmat, oliyjanoblik, mardlik, hilm (muloyim tabiatlilik), do'stlik, ilmga amal qilish, shirinso'zlik, rostgo'ylik kabi fazilatlarini ulug'laydi, aksincha, baxillik, badfe'llik, hasadgo'ylik, chaqimchilik, xasislik, yolg'onchilik, tamagirlik, nodonlik (bilimsizlik), takabburlik, mayxo'rlik (badmastlik), badnafslilik (ochko'zlik) kabi yomon illatlarni qattiq qoralaydi: "Chin so 'z – mo 'tabar, yaxshi so 'z – muxtasar. Ko 'p so 'zlovchi – zeriktiruvchi. Kishi aybini gapiruvchi – o 'ziga yomonlik sog'inuvchi (birovlarning aybini izlashdan ko'ra, odam o'z ayblarini topib, ulardan qutulishi oqillikdir, demoqchi bo'ladi shoir). Agar so 'z go 'zallik ziynati bilan bezalmasa ham, unga chinlik bezagi yetarlidir! Yolg'onchining gapi qanchalik chiroyli bo'lsa, shunchalik qabihdir. Aqlli odam yolg'on gapirmas, ammo barcha rost gaplarni aytaverish ham to'g'ri emas".

Navoiy xushmuomala, ochiq yuzli odamlarni maqtaydi: "Ochiq yuzidan xaloyiqqa xursandlik, chuchuk so 'zidan el-yurtga xurramlik. Tilini tiyolgan odam – donishmand, oqil. So 'ziga erk bergan (ko'p vaysagan) odam – beandisha va pastkash. Yolg'onchi Haq oldida gunohkor, xalq oldida sharmanda. Tilga ixtiyorsiz – elga e'tiborsiz" [7, 84].

"Mahbub ul-qulub" 3 qismdan iborat. Kitobning 1 qismi "Halollik ahvoli va afoli va ahvolining kayfiyatida", ya'ni kishilarning fe'l-atvori va gap-so'zlarining ahamiyati haqida bo'lib, bunda Navoiy donishmand va murabbiy, ulkan madaniyat arbobi sifatida ilm-fan, san'at va adabiyotning ahamiyatini targ'ib qiladi, malakali, iqtidorli o'qituvchilarni, olimlarni, shoirlarni, san'atkorlarni maqtaydi, ularni hurmat qilishga va qadrlashga chaqiradi. O'qish ham, o'qitish ham og'ir va mas'uliyatli ish, u qunt, havas va mehnat talab qiladi, deb uqtiradi Navoiy. Bu o'rinda u murabbiylarning halol xizmatlarini alohida ta'kidlaydi.

Haq yo'linda kim senga bir harf o'qutmish ranj ila,

Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila.

Kitobning 2-qismi, asosan, axloqiy masalalarga bag'ishlangan. Bu bobda yaxshi fazilat va yomon xislatlar tahlil qilinadi. To'g'rironi, insonda bo'lishi kerak bo'lgan odob-axloq haqida gap boradi. Masalan, qanoatni olaylik. Navoiy qanoatli odamlarni sevadi, ularga havasi keladi. Kimki

qanoatli bo'lsa, unday odamni el sevishini, e'zozlashini ta'kidlaydi. Mutafakkir qanoatni bir buloqqa – chashmaga o'xshatadi. Negaki buloq suvini qancha olgan bilan qurimaydi, u bir xazinadirki, undagi boylik sochilgan bilan kamaymaydi. U bir ekinzorki, urug'i izzat va shavkat hosilini beradi. U bir daraxtiki, unda qaram bo'lmaslik va hurmat mevasi bordir. Bu bobda sabr, tavoze haqida ham ko'p ibratli gaplar aytiladi.

Til - shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir. Agar nutq noma'qul bo'lib chiqsa - tilning ofatidir. Yosh bolaning juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq zarur. Tarbiya insonga o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi.

Alisher Navoiyning quyidagi pand-nasihatlarida kishini aynan ta'lim-tarbiyali, axloqli va go'zal xulq-atvorli bo'lishiga chorlovchi ajoyib fikrlar berilgan:

- Adab kichik yoshlig'larni ulug'lar duosig'a sazovor etadi va u bu barakotdin umrbod bahramand bo'ladi.

- Odam - tili bilan boshqa hayvonlardan imtiyozlidir. Uning tili orqali boshqa odamlardan afzalligi bilinadi. Til - shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir. Agar nutq noma'qul bo'lib chiqsa - tilning ofatidir.

- Yomon so'zki kelib jong'a urgay, ki jondin ham o'tub imong'a urg'ay

- Bordur inson zotida oncha sharaf, Kim yamon axloqin etsa bartaraf.

- Ochiq chehrali odam - ikkiyuzlamachilikdek nuqsondan yiroq bo'ladi...

Ochiq yuzidan xaloyiqqa xursandlik; chuchuk so'zidan el-yurtga xurramlik. Odamiylik bilan ko'ngillarga sevimli; insoniylik bilan jonlarga yoqimli. Undan do'st-dushman xotirjam. Bunday kishi umridan baraka topgay.

- Gar yo'qtur adab, ne sud oltun unidin, Elning adabi xushroq erur oltunidin.

- Ey Navoiy, o'yin kulgi naqadar diltortar bo'lmasin, odob va hayo yanada yaxshi, xushdir.

- Aysh, Navoiy, necha dilkashdurur, Lek adab birla hayo xushdurur

- Kishida barcha axloqi hamida, Chu jam' o'ldi qo'yarlar otin ehson. Biri ondin saxodur, biri muruvvat, bo'lar gar yo'qtur, inson ermas inson.

- Bo'lmas adabsiz kishilar arjmand, Dast etar ul xaylni charxi baland.

- Kular yuz ila ato-saxo ustig'a saxo.

Alisher Navoiyning barcha asarlari yoshlar tarbiyasi uchun muhim xazina hisoblanadi. U o'z asarlarida har bir so'zdan unumli va o'rinli foydalana olgan. Har bir hikmati biz uchun ibratlidir. Alisher Navoiyning hayoti va merosi yoshlarda umuminsoniy fazilatlarini tarbiyalashda bizga har tomonlama namuna bo'ladi. Ulug' shoir o'zining ta'lim-tarbiyaga oid fikr-mulohazalari

bilan barkamol avlod tarbiyasiga katta hissa qo'shdi, umuminsoniy fazilatlar to'g'risidagi fikrlari hozirgi davrimiz uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Adabiyotga e'tibor — ma'naviyatga, kelajakka e'tibor. -T.: O'zbekiston, 2009.
2. Karimov I.A. Inson, uning xuquq va erkinliklari oliy qadriyat. XIV-jild. -T.: "O'zbekiston", 2006
3. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 11-tom. Xamsa. Saddi Iskandariy. T.: "Fan", 2002
4. Badriyev F., Xudoyberdiyev A. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni haqida // Til va adabiyot ta'limi. 2011, 8-son.
5. Qayumov A. Alisher Navoiy (Mashhur siymolar hayoti). -T.: Kamalak, 1991.
6. Navoiyning ijod olami. T., 2001.
7. Hayitov SH. Kaykovus va Alisher Navoiy talqinida qalb tarbiyasi. . Til va adabiyot ta'limi. 2005 yil 2-son, 84-bet
8. Navoiy, Alisher. Xamsa: Hayratul-abror, Farhod va Shirin, Layli va Majnun, Sab' ai sayyor, Saddi Iskandariy. --T.: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1986.-423 b.
9. Navoiy, Alisher. Hikmatlar: Bolalar uchun. -T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1999
10. Хамид Арасли. Навоий Меросини ўрганиш тарихидан /Ўзбек тили ва адабиёти масалалари/1961. № 1, 3-7-бет.

INTERNET SAYTLARI:

1. www.ziyonet.uz
2. www.gov.uz
3. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/alisher-navoiy/>
4. (Mamasoli JUMABOYEV "Bolalar adabiyoti" (O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent, 2013) darsligidan)
5. <https://hikmatlar.uz/author/14?page=4>
6. <https://hozir.org/1-davlat-va-jamiyat-qurilishi--davlat-dasturlari-konsepsiyalar>